

УДК 316.334.3:32

Е.О. Ключенко

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: ПРОГНОЗУВАННЯ І НОВІТНІ РИСИ В УКРАЇНІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка

Анотація. Статтю присвячено аналізу сучасних трендів політичної участі в Україні. Автор порівнює соціологічні прогнози політичної участі 1970-80-х рр. і їх проекцію у сьогоденні. У статті визначено і проаналізовано новітні риси політичної участі. Політичний перформанс розглянуто як одну із найважливіших форм політичної участі з виразними емпіричними проявами в українському суспільстві.

Ключові слова: політична участь, політичний перформанс, соціологічні прогнози.

Вступ**Проблема із «надлишком політичної гіперактивності»**

Доволі помітною ознакою сучасного українського суспільства стала гіперактивізація політичної участі в різних формах, що створює надмірний тиск на структури влади та соціальні інститути. Ця «надмірність» політичної участі породжує уже відомі науці проблеми, що становлять предмет дискусії в соціології політики ще з 1960-х років. З одного боку, посилення політичної самодіяльності сприяє розвитку структур громадянського суспільства, формуванню сильного, добре організованого демократичного співтовариства, а з іншого – це може створювати бар'єри, які гальмуватимуть діяльність структур влади («сильне суспільство – слабка держава»). На думку низки дослідників (Д. Мігдела, С. Гантінгтона та ін.), у новоутворених і поки не зміцнілих економічно державах головна колізія розгортається з приводу ефективності влади за умов активізації контролю з боку громадянського суспільства, вимоги якого аж ніяк не збігаються із бажаннями та цілями представників влади. У нових державах масова політична мобілізація своїм тиском може суттєво знизити стабільність, а також оперативність і ефективність функціонування адміністративних інститутів [1, с. 397-398]. Інакше кажучи, «надлишкова» політична участь може призвести до наростання адміністративно-управлінського хаосу у суспільстві з одночасним підвищенням рівня анархізації свідомості та поведінки людей.

Актуальність

У нинішній Україні подібна суперечливість становища структур влади змушує і політиків, і вчених звертатися до пошуку засобів балансування між громадським тиском на владу, що передбачає посилення обмежень, та швидким ефектом владних рішень, які передбачають максимальну свободу влади від тиску задля вибору засобів для дій. Наразі способи балансування між тиском на владу та свободою владних дій українськими політиками явно не знайдені.

Разом із тим і в українських соціальних і політичних науках поки бракує всебічного теоретико-методологічного аналізу швидких змін такого важливого показника стану суспільства, як політична участь. Тому **метою** пропонованої розвідки стала спроба виділити важливі аспекти новітніх змін політичної участі.

Аналіз досліджень і публікацій

Що передбачалося: соціологічне прогнозування політичної участі у 1970–80-х рр. У західній соціологічній теорії розроблялися прогнози розвитку як

суспільства загалом, так і окремих явищ у ньому. Загальний огляд міри адекватності прогнозування західними соціологами 40-45 років тому розвитку політичної участі представляє інтерес з точки зору курсу українського суспільства на побудову західної моделі демократії участі, відтак ми маємо можливість краще оцінити українські перспективи. Теоретичні прогнози стосовно тенденцій розвитку політичної участі подані в теоріях постіндустріального суспільства й соціології постмодернізму. Огляд прогнозів розвитку головних параметрів політичної участі свідчить про деяку суперечливість наукових передбачень, які, однак, в цілому достатньо точно описали майбутнє цього явища. Загалом відзначимо, що у більшості теорій постіндустріалізму міститься **«оптимістичний»** соціальний прогноз розвитку політичної участі, а в більшості постмодерністських концепцій – **«скептичний»**.

Прогнозування політичної участі у класиків «постіндустріалізму»: ключові тези. Представникам цих теорій вдалося достатньо адекватно спрогнозувати вплив електронних телекомунікаційних технологій на розвиток політичної участі (її віртуалізації, інтернетизації) та передбачити певне розширення сфери участі (партисипації). Також, зараз очевидні й ознаки адекватності прогнозу щодо ризиків цих електронних технологій у посиленні соціального контролю над громадянами. Разом із тим, не спостерігаємо прогнозування «радикальної демократизації» у ХХІ ст. через заміну представницької демократії на учасницьку (партисипаторну), виникнення безкласового, «горизонтального», неієрархізованого суспільства.

Ключові тези прогнозів:

1. Політична участь розширюватиметься, збільшуючи соціальну базу. Д. Бел (1976): на «порядку денному для майбутнього» – «розширення політичної сфери і залучення до процесів, що відбуваються, дедалі більшої кількості людей» [2, с. 635]. Е. Тофлер (1980): прогнозував «хвилюючі перспективи радикального розширення політичної участі» у суперіндустріальному суспільстві [3, с. 686].

2. Політична участь стане прямою на основі телекомунікаційних технологій. Е. Тофлер (1980): телекомунікаційні технології майбутнього «вперше відкривають запаморочливу множину шляхів прямої участі громадян в ухваленні політичних рішень» [3, с.675]. Власне мова йшла про політичну участь через діалогову комунікаційну онлайн систему, «електронну ратушу», що стала прототипом сучасної технології інтерактивного телебачення та соціальних інтернет-мереж.

3. Політична участь «комп'ютеризується», що зробить пряму демократію участі більш ефек-

тивною на основі зворотнього зв'язку. Й. Масуда (1985): у «комп'ютопії», як називає майбутнє суспільство дослідник, електронні комунікації набудуть статусу технологічної бази справжньої прямої демократії участі, покликаної заступити місце демократії парламентських систем. Розвиток автономних інформаційних мереж має революційні переваги: наявність зворотного зв'язку й можливість брати до уваги думку меншості. Тобто за комп'ютеризації політичних рішень зворотний зв'язок між учасниками та акумуляція думок повторюватимуться доти, доки буде досягнуто згоди. Тим самим забезпечується баланс переваг і вад ухвалюваного політичного рішення, а також враховується думка меншості [4, с. 347–348].

4. Політична участь стане основою прямої «горизонтальної» демократії і конкуруватиме з представництвом, як «вертикальною» демократією. Д. Нейсбіт (1982): початок доби участі в політиці соціолог відносить до 1970-х років, коли фіксувалися, по-перше, безпрецедентне зростання кількості референдумів та ініціатив – форм «прямої демократії», що «є душею і серцем демократії участі», і, по-друге, посилення самодіяльної політичної активності на місцевому рівні [5, с. 228-233]. Одним із мегатрендів на шляху до майбутнього є перехід від ієрархічного (пірамідального) до мережного (горизонтального) принципу структурної організації соціальних інститутів, що сприяє розвитку комунітаризму – «суспільства спільнот і асоціацій» і розширює поле демократичної участі.

5. Електронні комунікації будуть використані владою для контролю та маніпулювання політичної участі. Д. Лайон (1988): обґрунтовував ризики застосування технологічних можливостей майбутнього (цифрових та комп'ютерних), як створення системи тотального соціального контролю на кшталт поліцейської держави. Кульмінацією цього може стати «сплановане відчуження» громадськості від політики [6, с.367-371].

Прогнозування політичної участі у класиків соціології постмодернізму. Представникам постмодерністських концепцій вдалося 40 років тому звернути увагу на приховані тенденції розвитку «темної сторони» політичної участі: ролі маніпуляцій з «дисциплінування та нормалізації маси» (М. Фуко). Прогнозувалося, що політична сфера стане спектаклем, симуляцією. У ХХІ ст. можна бачити, що політика і справді перетворюється на комбінацію шоу-бізнесу і адміністративного управління. Політична участь значною мірою віртуалізувалася, існує у віртуальному телекомунікаційному просторі [7, с. 102-118]. З іншого боку, недостатньою мірою емпірично проявилися деякі прогнози постмодерністів про тотальне зникнення політики в постмодерному суспільстві, зокрема і теза про те, що політична участь ніяк не впливатиме на соціальні зміни у майбутньому.

Ключові тези прогнозів:

1. Політична участь – результат дії маніпулятивних політтехнологій. М. Фуко (1971): на підставі методології вченого, політична участь може визначатися двома функціями: для влади – це засіб дисциплінування використовуваної в політиці маси, а для маси – каналізація незадоволення, створення видимості впливу на своє майбутнє [8, с. 237-246].

2. Політична участь перетворюється на видовище. Ж. Бодрійяр (1976-1984): прогноз розвитку суспільства пов'язується зі зникненням політичного як «естетичної галюцинації реальності» [9, с. 125]. Для власної легітимації і відтворення влада постійно потребує участі (у виборах, контролі, партіях), заграє, турбується, впливає на масу, однак «мовчазна більшість – мовчить», вона поглинає ці заклики і не стає «свідомим учасником політичного процесу ні на мить» [10, с. 46]. Весь політичний процес, включно з участю, – це симуляція, спектакль, видовище, теле- і відеогра, що розігрується перед обивателем, котрий заглибився в приватне життя як форму спротиву політичній маніпуляції, що в перспективі може означати лише одне – кінець участі в політиці.

3. Політична участь – комерціалізується і професіоналізується. П.Бурдьє (1993): постсучасному суспільству будуть притаманні некласичні «мобілізаційні» сили участі в політиці – це не так монополія використання ресурсів політичної влади (фінансів, права тощо), як монополія виробництва і поширення політичних уявлень і думок (політичної продукції): «...проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події, серед яких і мають вибирати пересічні громадяни, зведені до статусу «споживачів» [11, с. 182]. Саме це забезпечує як легітимне символічне насильство, так і пряме маніпулювання, нав'язування певного бачення в розподілі позицій участі в політиці. Участь громадян у політиці в постсучасному суспільстві – це засіб відтворення легітимного символічного насильства через делегування повноважень довіреним особам, котрі згодом стають автономними й «самоосвяченими» [11, с. 242-252].

Підсумовуючи тезовий огляд теоретичних прогнозів розвитку політичної участі, можна зазначити, що прогнози хоча й носять деяку суперечливість, однак, в цілому достатньо адекватно відобразили головні тенденції розвитку політичної участі в ХХІ ст. від його нових форм «електронних, інтерактивних ратуш», спрогнозованих Е.Тофлером [3, с. 676] до широких соціальних рухів у А.Турена [12, с. 11] і нарешті, до комерціалізованого і професіоналізованого видовища в соціологів-постмодерністів.

Основна частина

1. Головні загальні та специфічні риси політичної участі в Україні. Адекватний рівень соціологічного прогнозування дозволив виокремити головні новітні риси політичної участі, які мають тепер вже й достатні емпіричні прояви. З початком масових протестів восени 2004 року («Помаранчева революція») у політичній участі в Україні почали проявлятися прогнозовані новітні тенденції, які доповнилися і яскраво виявилися під час і після масових акцій протесту восени 2013 року («Євромайдан»). Новітні риси політичної участі можна загалом розділити на два типи: загально-типові, що були спрогнозовані для постмодерної доби політичної участі та специфічні для конкретної соціально-політичної ситуації в сучасній Україні.

Новітні загально-типові риси політичної участі:

1. «Видовищність» політичної участі: «карнавалізація», використання елементів шоу, перформанса в політичних акціях.
2. «Комерціалізація» політичної участі: форму-

вання попиту («портфелю замовлень») та пропозиції («політ проектів участі») на політичному ринку для організації акцій політичної участі у різних формах.

3. «Професіоналізація» політичної участі: оформлення категорій осіб з квазі-професіями: «активіст», «учасник мітингу», «тітушка», та ін., які позиціонуються і рутинізуються як «така сама робота як й інші, на яку регулярно ходять».

4. «Технологізація» політичної участі: використання експертних знань та політтехнологій та PR для організації і здійснення акцій політичної участі.

5. «Інтернетизація» політичної участі: інтернет-мережі стали як майданчиком віртуальної участі в політиці (online участь), так і засобом мобілізації учасників для «вуличних» акцій (offline участь).

Новітні специфічні риси політичної участі:

1. «Силовізація» політичної участі: утворення значної кількості груп політичного тиску, застосування насилля або погроз фізичного примусу.

2. «Мілітаризація» політичної участі: включення військових та їхніх організацій і бойових підрозділів у політичні акції.

3. «Маргіналізація» політичної участі: залучення в політику «декласованих» категорій громадян в умовах суттєвого зниження рівня життя і зростання бідності (кримінальних елементів, безробітних, мігрантів, ветеранів АТО, осіб без соціально-професійного статусу).

4. «Волонтеризація» політичної участі: включення у політику волонтерських рухів, що зайняті підтримкою армії.

2. **«Карнавал»: набуття політичною участю в сучасній Україні ознак комерційного і професійного перформанса.** Вже у 1970-х роках теоретики соціології постмодернізму характеризували зміни в прийдешній політиці постсучасних суспільств у термінах «відеогра», «інсценізація», «театр», «видовище» і т. п. На той момент, наприклад, у американському чи французькому суспільстві було вже достатньо ознак для такого прогнозу. Причинами трансформації політики в «карнавал», видовище, стала необхідність долучити «мовчазну більшість» до політичної сфери, яка занепадає, привернути увагу яскравими розважально-мистецькими формами задля стимуляції політичної участі [13, с. 83-123].

На початку XXI ст. подібні тенденції активно розвиваються і в сучасному українському суспільстві. Можна бачити, що «існує потужна конвергенція, глибокий сутнісний взаємозв'язок політики з різними мистецькими формами» [14, с.405]. Зокрема масштабні масові протести, що дістали назву «Помаранчевої революції» (2004), «Євромайдану» (2013) та події, пов'язані із ними – це вже не традиційна участь у політиці, а злиття політики і художнього простору, «де акумулювалися безліч жанрів (фотографії, графіті, політичні плакати, інсталяції, скульптури, карикатури тощо)» [14, с.405].

Політична участь, таким чином, втрачає традиційне суто політичне вираження і набуває, як, наприклад, спорт, характеристик шоу. Це, в свою чергу, означає необхідність «сценарію та режисуру інсценізації», тобто політичну технологію з використанням мистецьких форм масової поп-культури. У межах процесу раціоналізації політики (М.Вебер), політична участь паралельно раціоналізується: на-

буває організовано-прорахованого характеру (прораховується ефективність акцій участі, прогнозується кінцевий результат, визначається інвестиційна окупність акції (бухгалтерія) тощо). Таким чином, значний сегмент політичної участі набуває проектно-конструкторського характеру з метою надати необхідний напрямок розвитку політичних подій. Акції «вуличної» політичної участі поступово перетворюються на замовні проекти, що додає політичній участі ще й ринкових рис (П. Бурд'є).

Цілком справедливо було б вважати значну частину «вуличних» форм політичної участі в українському суспільстві акціями-проектами на замовлення або ж з підтримкою (фінансуванням). Зайвим підтвердженням цього є міцне входження в політичний лексикон термінів «проплачений» і «проект» для характеристики політичної участі. На політичному ринку з'явилася нова, поки що маргінальна група (квазі-професійна) з відповідними «кваліфікаціями» («активіст», «учасник мітингу», та ін.), які позиціонуються і рутинізуються як «така сама робота як і інші, на яку регулярно ходять».

Загалом, логіка розвитку акцій політичної участі починає приймати логіку мистецьких акцій – логіку видовища, «карнавалу». Таким чином, останніми роками і в українському суспільстві політичний перформанс стає одним із новітніх способів модифікації традиційних форм політичної участі.

Аналіз витоків феномену перформансу в сучасних політичних процесах відображається в окремих положеннях теорій політичної комунікації.

Зокрема, П. Бурд'є звертається до дослідження політичних сюжетів і театральних політичних постановок. Він виступає за активну роль громадянина в політичному процесі, за те, що необхідно аналізувати і розвінчувати політику, не залишаючи область виробництва політичного продукту лише одним політикам, щоб уникнути символічного, та й прямого маніпулювання, нав'язування певних домінуючих політичних догм, створених на угоду правлячій верхівці [11, с. 242-252].

На переконання Ю. Габермаса, сфера комунікацій і прийняття рішень, яка утвердилася в суспільстві, так усе спотворює, що переважній частині населення майже нічого не відомо стосовно реального поділу влади, контролю та політичних рішень. Наявні політичні комунікації «хибні», вони дають можливість діяти «повз голову» публіки: «демократичні» структури, діставши від громадськості легітимність на репрезентацію її інтересів, починають діяти, виходячи із власних цілей, уникають контролю публіки, деформуючи комунікацію шляхом спотворення, маніпулювання й приховування інформації. Це доволі часто вможливає подання громадськості важливих політичних рішень як доконаний факт, що відбувся без її участі, проте від її імені й за її волею [15].

Для подібної деформації комунікацій, спотворення, маніпулювання й приховування інформації в постмодерній політиці використовуються елементи так званої «практичної науки» – паблік релейшенз (PR), де разом із поняттями «політичний театр» і «процес театралізації політики» вживається і поняття «політичного перформансу», яке і використовується в контексті PR. Наголошується на тому, що кожен прояв політики має колективне начало, що це

завжди масове явище (аналогія з театральним дійством). Тобто, передбачається взаємодія «сцени з публікою», а також заздалегідь відрепетована комунікація, що враховує активну участь публіки (глядачів). Фактично мова йде про античну формулу «Хліба і видовищ», адже і сучасна політика включає в себе вже не стільки аналітичну складову, скільки видовищну [16, с. 174-180].

«Перформанс є символічною, ритуальною діяльністю індивіда чи групи з метою вразити інших» [14, с. 407]. Перформанс поєднує в собі риси спектаклю та інтерактивної гри за якими глядачі спостерігають в реальному часі. Політичний перформанс естетизує політику задля завоювання уваги «мовчазної більшості», аби «вразити глядача» і залучити до політичної акції. Маніпулятивна політтехнологічна роль політичного перформанса полягає у тому, що він непомітно для громадян змушує їх здійснювати політичну дію (вибір) під впливом емоційного враження, а не на основі раціонального розмірковування, тому політичний перформанс апелює саме до ірраціональних складових свідомості.

Таким чином, за допомоги політичного перформанса здійснюється «перестрибування політмеседжів» через раціонально-політичну складову свідомості громадян прямо на рівень іраціонально-емоційно складової («минуючи розум, прямо до серця»).

Перформанс створює необхідний емоційний (а не політичний) стан глядача-учасника та емоційне (а не політичне) залучення саме до політичної дії. Тому, подібний ефект є короткотривалим і діє на рівні емоцій, а не на рівні стійких політичних установок. Відтак, політичні перформанси радше не формують політичні установки, але стають ефективним і швидким способом політичних демонстрацій новітнього зразка.

Таким чином, політичний перформанс має всі ознаки постмодерної «розважальної» політики: короткотривалість («відеокліповість»), провокативність, епатажність, ігровий аспект, театралізованість. Організатори політперформанса його ретельно планують, визначають місце і час з метою найбільшого впливу на аудиторію та привертання уваги ЗМІ. Отже, політика «змикається з театром» та з ігровим розважальним шоу, породжуючи власне політичні перформанси.

3. Політичні перформанси в Україні як один із видів «постмодернізації» політичної участі. Майдан Незалежності вже двічі грав роль великої арени для масових протестів-перформансів. У 2004 році – символами-реквізитами протестів першого Майдану («Помаранчева революція») були помаранчеві стрічки, апельсини та передвибірчий логотип В.Ющенка – підкова з написом «Так!». У 2014 році – символами протестів другого Майдану («Євромайдан») стали «коктейль Молотова», барикади та шини.

Саме другий Майдан продемонстрував цілий спектр емоційних станів – буденне життя, народне свято, нічні багаття з автомобільних шин, сльозогінний газ, військові дії, концерти та художні виставки, флеш-моби, присутність телекамер – все це за допомоги телебачення та інтернету перетворювало реальне силове зіткнення у «тотальну інсталяцію», «перформанс розміром з місто». Але Майдан, стратегія протесту якого продовжують лінію антиглобалі-

стських соціальних рухів, починаючи з площі Тахрір та Оссуру Wall Street, створив безпрецедентний політичний випадок самоорганізованого супротиву – інституційне конструювання, яке прийшло на зміну критиці інституцій (навіть незалежно від оцінки ролі політтехнологій). Власне Майдан, як масштабна протестна політична участь, значною мірою став сукупністю різноманітних акцій-проектів політичного перформансу.

У новітній політичній практиці України характерною стала організація перформансів закордонними арт-групами, за участю українських активістів та публіки. Так, наприклад арт-група «Public Movement» з Ізраїлю влаштувала щотижневі перформанси під загальною назвою «Перехрестя», присвячені напруженим політичним подіям в українському суспільстві [17].

У 2013 році політичні перформанси зазвичай мали одну тематику – підтримка євроінтеграції України. Наприклад, активісти Євромайдану м. Одеси збудували своїми тілами на Потьомкінських сходах величезні літери «Ми Є», тримаючи в руках запалені бенгальські вогні [18]; у Тернополі 60 учасників в жовтих дощовиках і з парасолями виконали танець «ритм Європи» на центральній площі міста [19].

У 2014 та на початку 2015 рр. найпопулярнішою тематикою політичних перформансів стала агресія з боку Російської Федерації. Варто відмітити, що простежується намагання привертати увагу не лише українців, а й всього світу до проблем, що стосуються України. Наприклад, перформанс на захист Криму в складі України, організаторами якого є письменник С. Жадан та художник В. Ключко. Організатори зняли серію фотографій з емблемою «Крим – це Україна» на тлі робіт Ван Гога, Пікассо та інших відомих художників [20]; Делегація України при ОБСЄ влаштувала перформанс та в якості протесту продемонструвала фото зі скасованої виставки щодо російської агресії у Криму на засіданні Постійної ради організації [21].

Політичні перформанси, що відбулися за кордоном, в знак підтримки України, викликають інтерес, враховуючи свою оригінальність, що ідеально вписується в специфічну культурну матрицю епохи Постмодерну. Так, у 2015-му році, у Нью-Йорку, а точніше в день народження Т. Шевченка, художник українського походження В. Ключко пройшовся у масці Магістра Йода (герой фільму Зоряні війни), одягнений в український національний одяг, при цьому художник читав «Кобзаря» з табличкою з написом «Любіть Україну – як Йода любить» [22]. Пізніше, цей художник організував міні-перформанс біля стін ООН. Організатор використав армію достатньо відомих сьогодні персонажів – Котів Удачі (Манекі-неко), які кличуть лапками добробут, везіння і щастя. Художник пояснив: «Котармія з дев'яти блискучих миротворців закликала до перемоги України» [23].

Прикладом арт-групи, що практикує політичні протестні перформанси в Україні є «Фемен» – жіноча група (рух), що виникла в Україні у 2008-му році. Вперше активістки руху гучно заявили про себе в 2010-му році, коли, під час виборів Президента України, вони влаштували акцію на виборчій дільниці «Досить гвалтувати країну». Феменки проривалися на політичні ток-шоу, в Кабінет міністрів, на

урочисті заходи за участю Президента, послів, міністрів, та ін. Із 1970-х років і до сьогодні феміністки на Заході протестують, оголюючи груди, це їхній виклик проти дискримінації. Лідери руху стверджують: «Топлес – така форма протесту, яка розв'язує одразу дві задачі: по-перше, ми привертасмо увагу до певної проблеми в суспільстві, а по-друге, прагнемо зробити жінку вільною, бо роздягання – це алегоричний спосіб очищення, можливість зняти з себе всі заборони і стереотипи» [24, с. 26].

Діяльність «Фемен» виходить із логіки аналогії: якщо жіноче тіло вдало експлуатується в комерційній рекламі для просування товарів та послуг, то матиме той самий ефект і у випадку з просуванням політичних продуктів. Стратегія протестів, якої приримуються група «Фемен», – це короткочасні («відеокліпові») епатажні радикальні акції, які, завдяки тиражуванню у ЗМІ, охоплюють максимальний обсяг аудиторії. Зрозуміло, що в порівнянні з такими епатажними акціями традиційні форми протесту громадськості виглядають буденними і застарілими, відповідно нікого так не зацікавлюють, тому не отримують популярності й погано висвітлюються в ЗМІ. Резонансні перформанси «Фемен» відбулися в березні 2014-го року. Так, відомою стала акція-протест «Стоп Путін», організована в Сімферополі біля ВР Криму проти окупації Криму російськими військами, в результаті якої активісток було побито кубанськими козаками. Аналогічну акцію активістки руху «Фемен» розгорнули на центральній площі у Нью-Йорку, однак у цьому випадку протест закінчився мирно. Таким чином, група намагалася закрити американо-європейських політиків вводити реальні санкції проти Російської Федерації.

Пізніше, вже з вересня 2014 року розпочалася нова хвиля акцій феміністок, що відбувались переважно закордоном (Швеція, Франція) для привернення уваги міжнародної спільноти до проблем України. У межах України, «Фемен» під стінами Києво-Печерської лаври влаштували «Blood Bucket Challenge» – обливання кров'ю з гаслами «Ні війни в Україні» та «Геть Московський патріархат» [25].

Подібний перформанс з комерційної точки зору є малобюджетним: активістки із лозунгами на оголеному топлесі з вінком на голові та транспарантом у руках; представники медіа, що тиражують події акції; перехожі, які все активніше приходять на акцію та обмінюються повідомленнями; фото та відеофайли, що поповнюють мережу Інтернет. Таким чином, кожна акція викликає сплеск коментарів і суперечок в міжнародному інформаційному просторі. Максимум публічності, тиражування через міжнародний телепротест та пресу доводить, що ефективним протест може бути навіть за майже нульового бюджету.

Аналогом «Фемен» є чоловіча арт-група «oMen» (Чехія), які також під час своїх акцій оголюють тіло. Використовуючи оголене тіло, організація порушує символічні канони підкорення. Фактично, переважна більшість ліберальної спільноти і сьогодні сприймає жіноче оголення як знак модернізації (М.Фуко). Брутальна сексуалізація почала ставати реакцією, способом вираження протесту проти державного контролю над особистістю, на кшталт, акції руху Э.Т.И, що відбулася на Красній площі у Москві в 1991 році («Э.Т.И. – текст»).

Висновки

1. Після політичних подій 2013-2014 рр. в українському суспільстві загострилася проблема «надлишкової» політичної участі. «Постреволюційна» масова політична мобілізація своїм тиском суттєво знижує стабільність, а також оперативність і ефективність функціонування адміністративних інститутів та загрожує їх адміністративно-управлінською безпорадністю.

2. Огляд соціологічних прогнозів 1970-80-х рр. стосовно розвитку головних параметрів політичної участі, не дивлячись на деяку суперечливість, свідчить, що в цілому соціологи достатньо точно описали майбутнє політичної участі, яке сьогодні ми сприймаємо вже як доконану реальність.

3. Прогнозовані науковцями 40-45 років тому риси політичної участі тепер помітно проявилися вже і в українському соціумі, як загально-типові для доби Постмодерну або постіндустріалізму: видовищність, комерціалізація, професіоналізація, технологізація та інтернетизація. Разом із тим, політична участь в Україні має і специфічні риси, що виникли внаслідок розвитку соціо-економічної та військово-політичної ситуації: силовізація, мілітаризація, маргіналізація та волонтеризація.

4. На початку XXI ст. в Україні проявляється потужна конвергенція політики з різними мистецькими формами, коли логіка розвитку акцій політичної участі починає значною мірою приймати логіку мистецьких акцій – логіку перформанса (видовища, «карнавала»).

5. Значний сегмент політичної участі набуває проектно-конструкторського характеру з метою надати необхідний напрямок розвитку політичних подій. Акції політичної участі поступово перетворюються на замовні проекти, політичний перформанс, що додає політичній участі ще й ринкових рис.

6. Маніпулятивна політтехнологічна роль політичного перформанса полягає у тому, що він, непомітно для громадян, змушує їх здійснювати політичну дію (вибір) під впливом емоційного враження, а не на основі раціонального розмірковування, тому політичний перформанс апелює саме до ірраціональних складових свідомості. Отже, за допомоги політичного перформанса здійснюється «перестрибування політмеседжів» через раціонально-політичну складову свідомості громадян прямо на рівень ірраціонально-емоційно складової.

7. Політичний перформанс має всі ознаки постмодерної «розважальної» політики: короткотривалість («відеокліповість»), провокативність, епатажність, ігровий аспект, театралізованість. Організатори політперформанса повинні його ретельно спланувати, визначити місце і час з метою найбільшого впливу на аудиторію та привернення уваги ЗМІ. Отже, політика «змикається з театром» та з ігровим розважальним шоу, породжуючи власне політичні перформанси.

8. Яскравими емпіричними проявами поєднання політичної участі і мистецьких форм поп-культури стали історично масштабні акції протесту на київському Майдані Незалежності (у 2004 «Помаранчева революція», у 2014 «Євромайдан») Майдан як форма політичної участі значною мірою став сукупністю різноманітних акцій-проектів політичного перформансу. У новітній політичній практиці України хара-

ктерною стала організація перформансів різноманітними арт-групами з тематикою підтримки євроінтеграції України, засудження та протидії агресії з боку Російської Федерації.

Список літератури

1. Migdal J.S. Strong States, Weak States: Power and Accommodation // Understanding Political Development / Weiner M., Huntington S.P. (Eds.). – Boston, 1987. – P.391–434.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : Опыт социального прогнозирования: / Д. Белл; Пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 783 с.
3. Тоффлер Э. Третья волна : / Э. Тоффлер; Пер. с англ. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 776с.
4. Масуда Й. Комп'ютопія // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №6. – С.36–47.
5. Нейсбит Д. Мегатренды : Пер. с англ. – М. : ООО «Изд-во АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.
6. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – К. : Либідь, 1996. – С. 362-380.
7. Иванов Д.В. Глэм-капитализм. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2008. – 176 с.
8. Фуко М. Воля к истине : по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
9. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Пер. з фр. – Львів : Кальварія, 2004. – 376с.
10. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального: Пер. с фр. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 101 с.
11. Бурдьё П. Социология политики: Пер. с фр. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
12. Постіндустріальні філософсько – соціологічні сценарії для майбутнього // Реконструкція світоглядних парадигм (нові тенденції в західній філософії). – К. : Наукова думка, 1995. – С. 6 – 46.
13. Бодрийяр Ж. Божиста лівця. Хроніка 1977-1984 років / Пер. з фр. – Львів : Кальварія. – 2007. – 128 с.

14. Хома Н. Візуалізація як характеристика постмодерної політичної дії // Гілея. Політичні науки. Збірник наукових праць. – 2014. – № 89. – С. 405-408.
15. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия // Вестник Московского университета. – 1993. – №4. – С.43-63.
16. Почепцов Г. Паблік рилейшнз для професіоналов. – К. : «Ваклер», 2005. – 624 с.
17. Public Movement: Перформанс – [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://artukraine.com.ua/a/public-movement--performans--ce-postiyne-doslidzhennya>
18. Перформанс «Ми є» [Електронний ресурс]. – 2015. – <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3280750-my-ye-na-potemkynskoi-lestnytse-proshel-performans-v-podderzhku-evroyntehratsyy>
19. Перформанс у Тернополі [Електронний ресурс]. – 2015. – <http://korrespondent.net/ukraine/1619029-v-terнопole-ustroili-performans-v-podderzhku-es>
20. Перформанс «Крим – це Україна» [Електронний ресурс]. – 2015. – <http://nagg.in.ua/news/100049/%22Крым---eto-Ukraina%22%3A-Zhadan-ustroil-performans-v-odnom-iz-samykh-izvestnykh-muzeyev-Nyu-Yorka>
21. Перформанс в ОБСЄ [Електронний ресурс]. – 2015. – <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/03/20/7032077/>
22. Перформанс у Нью-Йорку [Електронний ресурс]. – 2015. – http://24tv.ua/news/showNews.do?master_joda_pochital_kobzar&objectId=553294&lang=ru
23. Перформанс «Мітинг Котів Удачі» [Електронний ресурс]. – 2015. – <http://news-for.me/2015/03/26/nyu-jork-podderzhal-ukrainu-mitinguyushhimi-zolotymi-kotami-udachi-video/>
24. Маєрчик М., Плахотнік О. Феноменологія «Фемен»: методологічні контрверсії // Socioпростір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2012. – №3. – С. 24-29.
25. Фемен: акція біля Києво-Печерської лаври [Електронний ресурс]. – 2014. – <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3417491>
26. 1991 г. – акція «Э.Т.И. – ТЕКСТ» [Електронний ресурс]. – 1991. – http://osmopolis.ru/eti_text_hui

Э.А. Клуенко

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ: ПРОГНОЗИРОВАНИЕ И НОВЕЙШИЕ ЧЕРТЫ В УКРАИНЕ XXI ВЕКА

Статья посвящена анализу современных тенденций политического участия в Украине. Автор анализирует в сравнении социологические прогнозы политического участия 1970-80-х гг. и их осуществление в настоящем. В статье определены и проанализированы новейшие черты политического участия. Политический перформанс рассмотрен как одна из наиболее важных и эмпирически ярко проявляющихся в обществе форм политического участия.

Ключевые слова: политическое участие, политический перформанс, социологические прогнозы.

E. Kluienko

POLITICAL PARTICIPATION: FORECASTING AND THE NEWEST FEATURES IN UKRAINE OF THE XXI CENTURY

The article is devoted to the analysis of modern trends of political participation in Ukraine. The author comparatively scrutinizes sociological prognosis of political participation of the 1970-80th and their implementation in the present. The newest features of political participation are defined and analyzed in the article. The political performance is examined as one of the basic empirically well-manifested forms of political participation form.

Key words: political participation, political performance, sociological prognosis.

УДК 1:008:316 (045)

І.В. Литовченко

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЯК ФАКТОР ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет

Анотація. Стаття присвячена соціально-філософському дослідженню особливостей інституційних перетворень як фактора функціонування суспільства. Показано, що інституційні перетворення є важливою складовою процесу соціально-економічного, політичного і культурного розвитку суспільства та основою подолання суттєвих деформацій, притаманних суспільству в умовах трансформації.

Ключові слова: інституціалізація, соціальний інститут, інституційні перетворення, інституційне середовище, ендогенні та екзогенні зміни, суспільство.

Вступ

На сучасному етапі трансформації всієї системи суспільних відносин і зв'язків особливого значення

та актуальності набувають дослідження процесів інституціалізації суспільного життя. Інституціоналізм як самостійний напрямок досліджень займає важли-